

pojam (kojim se više osuđuje nego rasuđuje) ne čudi što su pojam i teorije o totalitarizmu nakon 1945. osporavali i dovodili u sumnju i nemarksisti (Jänicke 1971; Barber 1969).

Krajem 1960-ih teorije o totalitarizmu na različit način su prihvatane u SR Nemačkoj, Francuskoj, Italiji i Istočnoj Evropi. Naročito je u SR Nemačkoj kod prihvatanja renegatske literature jačala sklonost da se njen politički sadržaj neutrališe i ova pre svega čita kao privatna ispovest. U istom periodu teorije o totalitarizmu su i u zapadnoj sovjetologiji osporavane kao nenaučni proizvod hladnog rata. Kolakovski je pisao da je sa porazom Praškog proleća nastupila "klinička smrt" marksističkog revizionizma u Istočnoj Evropi, gde prestaju rasprave o komunističkoj ideologiji, a govori se samo o komunizmu kao problemu moći (Ackermann 1999, S. 70-71). Od tada, međutim, raste značaj teorija o totalitarizmu kod disidenata u Istočnoj Evropi koje postaju njihova signatura. Nasuprot Hani Arent govori se sve više o poslestaljinskom totalitarizmu (Kolakovski, Solženjicin, Mihnik, Kuron). Cilj poljskih disidenata bio je građansko društvo, kod mađarskih je dominirala borba za tržišnu privredu, kod čeških je cilj bio veza sa zapadnom kulturom, a kod jugoslovenskih disidenata je kritika partijskog voluntarizma povezivala raznorodne nacionalističke i anacionalne struje. Različita težišta antitotalitarizma spajao je antiboljševizam. U Jugoslaviji je ovaj proces od ranije bio pripremljen "protestantizovanim boljševizmom" i antibirokratizmom unutar SKJ (Kuljić 1989. 129-139), ali su jugoslovenski disidenti dugo ostali na liniji dosledne demokratije saveta, Praxis filozofije i mladog Marksa. Teorije o totalitarizmu su se još ranije donekle podudarale sa službenim antibirokratizmom i antisovjetizmom i bile deo antiteze između socijalističkog samoupravljanja s jedne i staljinizma i etatizma s druge strane. Ipak su to bile leve kritike totalitarizma koje su dosta dugovale trockističkoj kritici staljinizma. Tek će prodor nacionalizma kod jugoslovenskih disidenata podstaći brže napuštanje levičarske kritike totalitarizma. 1980-ih godina romani D. Ćosića "Vernik", "Grešnik" i "Otpadnik" kod srpske inteligencije gotovo da su rehabilitovali renegatstvo, a romani A. Isakovića o Golom Otoku "Tren 1" i "Tren 2" bili su zakasneli jugoslovenski Gulag šok. Idejna erozija socijalizma tekla je neravnomerno, ali u sličnim obrascima. Maj 1968. u Parizu, Berlinu i Beogradu gotovo pođednako pokazao je anarhističku i antibirokratsku studentsku usmerenost. U Parizu su se anarhisti, kao Gliksman i Kon-Bendit, još pozivali na Sartra i Lenjinovu teoriju

o imperijalizmu, R. Dučke (Dutschke) u Berlinu na Marksa i Markuzea, a u Beogradu su studentima uzori bili konventi Francuske revolucije i demokratija saveta iz 1919/20. Svuda su slavljene revolucije u Kini, Kubi i Vijetnamu kao protivmodeli sovjetskom birokratizmu, a glavne žrtve su bile američke i britanske kolonije. Posle nestanka antiimperijalističkog i antibirokratskog žara iz 1968. procesi kreću u različitim pravcima. CKK je rezultat sazrevanja pomenutih procesa.

4. 2. Pravci i težišta debate oko CKK.

U debati oko CKK ideološko kritički pristup upadljivo dominira nad teorijskomsaznajnim kod kritičara, ali i kod branioca knjige. Nova upotreba pristupa razlikuje se od klasične verzije koja je obuhvatnije tumačila gledišta njihovom ulogom u pravdanju interesa različitih slojeva i klasa i utvrđivala im saznavnu vrednost gnoseološkim putem. Novi suženi ideološki kritički pristup lišen filozofske i sociološke dimenzije pre svega je zaokupljen užom političkom ulogom gledišta u sklopu konkretne polarizacije političkih snaga. Ignorišu se ili potcenjuju "nadpolitička pitanja" kao što su vizija pojedinca, modernizacijski i konzervativni sadržaji